

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РУМУНСЬКОЇ МОВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

Кучурян Лара Іванівна

здобувач

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті запропоновано зіставний аналіз словосполучень української та румунської мов з метою адекватної їх передачі при перекладі. Виділені основні типи словосполучень за морфологічним принципом, а також за типами семантико-синтаксичних відношень. Порушено проблему еквівалентності та варіантності синтаксичного структурування тексту у неспоріднених мовах.

Ключові слова: типологія словосполучень, зіставний аналіз, еквівалентність, варіантність, семантико-синтаксичні відношення.

Переклад – це надійний спосіб прокладання мостів взаєморозуміння між різними націями і народами. Він постійно служить збагаченню людських потреб у галузі культури і духовності. Коло теоретичних та практичних проблем, пов'язаних з його статусом і роллю в розвитку сучасного суспільства, надзвичайно широке.

Досліджуючи мову перекладів, тобто мови оригіналу (МО) та мови перекладу (МП) в лінгвістичному аспекті, отримуємо можливість краще вивчити не лише словниковий склад кожної мови, але й характер граматичних їхніх систем і можливості та особливості синтаксичного структурування, виявити формально-семантичні співвідношення двох чи більше мов (у даному випадку української та румунської), які мають за мету відтворити той самий денотат (референт) чи ту саму семантичну пропозицію.

Процес перекладу як перетворення одиниць структури мови оригіналу на одиниці структури мови перекладу встановлює між цими одиницями відношення *еквівалентності, адекватності чи варіантності*.

1. Відомо, що при перекладі абсолютної тотожності між оригіналом і перекладом досягти неможливо. Їх тісний зв'язок, як у плані змісту, так і в плані вираження, позначають термінами "еквівалентність" або "адекватність". Ці терміни нерозривно пов'язані між собою, у перекладі з латинської мови означають "так само". Проте через їх складність та багатогранність у різних працях з перекладу помітні серйозні розбіжності щодо їх визначення. Наприклад, німецький дослідник В. Коллер пише, що терміни "aequivalenz" (нім.) / "equivalence" (анг.) є багатозначними. Вони містять такі значення, як *змістова, текстуальна, стилістична, експресивна, комунікативна й прагматична* подібність оригіналу та перекладу; також містять подібність ефекту, спрямованого на реципієнтів оригіналу та перекладу [Тюленев 2004, 135].

2. Деякі дослідники називають здатність тексту перекладу відображати оригінал "адекватністю", інші – "еквівалентністю". В українській мові під "еквівалентністю" розуміють властивості за значенням прикметника "еквівалентний", тобто рівноцінний, рівнозначний, який повністю замінює що-небудь [Грабовский 2004, 265], а термін "адекватність" передає поняття правильного відтворення в уявленнях, поняттях, судженнях, об'єктивних зв'язків і відношень дійсності [Швейцер 1973, 270]. Як бачимо, ці терміни не є дублетами, тому їх співіснування не тільки допустиме, але й доцільне. Для того, щоб вони могли співіснувати в межах однієї теорії, треба чітко розме-

жувати їх понятійні сфери вживання. У даному дослідженні ми дотримуємося концепції А. Д. Швейцера, який зауважує: "якщо еквівалентність відповідає на питання про те, чи відповідає кінцевий текст вихідному, то адекватність відповідає на питання про те, чи відповідає переклад як процес певним комунікативним умовам" [Швейцер 2009, 95]. Іншими словами, еквівалентність зорієнтована на результат перекладу, на відповідність тексту перекладу певним параметрам оригіналу, тоді як адекватність пов'язана з умовами здійснення міжмовного комунікативного акту.

3. Щодо терміна "варіантність", то він у перекладацькій практиці вживається рідше, ніж у власне лінгвістичній. Оскільки перекладач не завжди має змогу дослівно передати всю систему значень, які лежать в основі вихідного твору, чи, наприклад, виокремити тільки необхідну інформацію з тексту, що має для адресата значення "номінативного документа", перекладач змінює функціональне значення вихідного тексту і отримує інший "варіант" щодо оригіналу [Попович 2000]. Отже, термін "варіантність" у перекладацькій практиці означає невідповідність, розбіжність, відмінність у формі та змісті тексту перекладу щодо тексту оригіналу. Проте цей же термін у власне лінгвістичному (синтаксичному) аналізі адекватності перекладу вживається досить часто. У синтаксичному плані під терміном "варіантність" розуміють невідповідність структури (форми) речення мови перекладу структурі (формі) речення мови оригіналу. У таких реченнях зміст зберігається, тому переклад вважають адекватним, а структура (форма) речень змінюється відповідно до мовних норм мови перекладу.

Синтаксичні явища, на відміну від явищ фонологічних та семасіологічних, не можна ані перекласти, ані відтворити. Синтаксична форма не становить організованого звучання, як фонологія чи метрика, а також не виражає жодного поняття, як слово. Синтаксична форма постає тільки як відношення або система відношень, що існує у словосполученні або у низці їх. Проте слід зазначити, що, як би не збігалися синтаксичні форми різних мов, поміж ними завжди є частина неповторних, які є неперекладними як чисте відношення.

Давно минули вже ті часи, коли перекладач відтворював всі слова та форми оригіналу, не зважаючи на те, чи присутні відповідні форми та сполуки в мові перекладу. Тепер жодний перекладач не допустить такої примітивності, проте натомість з'явилося чимало інших загроз та небезпечних моментів для перекладацької практики. Постає питання: в якій мірі перекладач мусить зберегти синтаксичні конструкції оригіналу?

Через те, що синтаксис є неперекладний та невідтворюваний, перекладачеві залишається замінювати синтаксичні форми оригіналу на синтаксичні форми, які виконують ті самі функції у мові перекладу. Вони можуть збігатися або не збігатися. Безперечно, коли синтаксичній формі оригіналу відповідає відповідна форма мови перекладу, не треба нехтувати нею. Оскільки, треба мати на увазі, що естетичний синтаксис має багато спільного в усіх мовах. Отже ми повинні з'ясувати обсяг збігів синтаксичних форм та можливості їхнього перекладу (еквівалентного чи варіантного).

З погляду перекладу найнебезпечнішими є різні словосполучення з боку їхньої форми, а саме прості, складні, асиндетичні (безсполучникові), полісиндетичні (багатосполучникові) тощо. Різні форми словосполучень у стилі письменника посідають особливе

та помітне місце, а не зважити на них означає "зневажити індивідуальну фізіономію письменницьку" [Черноватий 2007, 136–143]. Отже, якщо немає будь-яких серйозних підстав для заміни одного типу словосполучень на інший, то чи варто це робити.

При здійсненні зіставного аналізу словосполучень споріднених чи не споріднених мов найважливішими є такі критерії:

- 1) спосіб вираження синтаксичних відношень;
- 2) тип словосполучення за морфологічним вираженням головного слова;
- 3) характер синтаксичних відношень;
- 4) місце залежного слова щодо стрижневого.

Зіставимо словосполучення двох неспоріднених мов: української, що належить до слов'янської групи східно-слов'янської підгрупи, та румунської, яка належить до романської групи балкано(дако)-романської підгрупи.

1. Спосіб вираження синтаксичних відношень.

У сучасному українському мовознавстві наявні різні підходи щодо встановлення об'єкта словосполучення. О. С. Мельничук виокремлює підрядні і сурядні словосполучення, відносячи до підрядних субстантивно-вербальні, компоненти яких пов'язані предикативним зв'язком [Мельничук 1966]. І. Р. Вихованець розглядає словосполучення як підпорядковану реченню синтаксичну одиницю, що вицленовується з речення; водночас може розглядатися і поза реченням. За характером синтаксичного зв'язку виділяє два типи словосполучень – підрядні та сурядні [Вихованець 1983, 9–17]. А. П. Загнітко вважає, що словосполучення є лише такі поєднання слів, які пов'язуються підрядним прислівним синтаксичним зв'язком (такого погляду дотримуємося й ми при аналізі українських словосполучень) [Загнітко 2001, 48–67].

Румунські мовознавці також дотримуються різних поглядів щодо встановлення типів синтаксичного зв'язку в словосполученнях. Останнім часом більше прибічників знаходить класифікація подібна до класифікації І. Р. Вихованця. Згідно неї у сучасному румунському мовознавстві утверджується погляд, що словосполучення поділяються на підрядні та сурядні. У підрядних словосполученнях реалізуються такі типи синтаксичного зв'язку, як *joncțiune* та *flexiune*.

Joncțiunei відповідають атрибутивні (або апозитивні), об'єктні та обставинні відношення, де залежне слово приєднується до головного лише за допомогою прийменників. Напр.: *a plecat în pădure* "пішов у ліс" – обставинні відношення, *pădurea de fagi* "буковий ліс" – атрибутивні відношення. Останній приклад цікавий тим, що при перекладі двох іменників (з румунського словосполучення) залежний іменник (*de fagi*), який знаходиться у постпозиції щодо головного (*pădurea*), перекладається на українську мову як відносний прикметник. *Flexiunei* відповідає українське узгодження та керування, де залежне слово приєднується до головного без прийменника.

Отже, в підрядних румунських словосполученнях виділяють прийменниковий (*joncțiune*) та безприйменниковий (*flexiune*) типи синтаксичного зв'язку. У сурядних словосполученнях, так само як і в підрядних, слова поєднуються прийменниковим (*joncțiune*) та безприйменниковим (*juxtapunere*) зв'язком, а також за допомогою інтонації (*intonafie*) [Drăganu 1998, 16–52].

В українській та румунській мовах способи вираження синтаксичних відношень репрезентовані узгодженням (*acord*), керуванням (*recțiune*) та приляганням

(aderare). В обох мовах узгодження в роді, числі й відмінку представлені широко. Пор.: укр. *чарівний краєвид* – рум. *un peisaj fermecător*, укр. *чарівна стрічка* – рум. *o panglică fermecătoare*. В українській мові у множині відсутнє узгодження в роді, тому таке узгодження неповне, у румунській мові множина розрізняє рід, тому подібні узгодження є повними. Пор.: укр. *чарівні діти* – рум. *niște copii fermecători* (чол. р.), укр. *чарівні квіти* – рум. *niște flori fermecătoare* (жін. р.).

У румунській мові словосполучення типу "іменник + прикметник" або "прикметник + іменник" означений артикль одержує лише слово, яке стоїть на першому місці, а неозначений артикль завжди передує словосполученню. Пор.: *frumosul cântec* – *cântecul frumos*, *frumoasa casă* – *casa frumoasă* (означений артикль); *un frumos cântec* – *un cântec frumos*, *o frumoasă casă* – *o casă frumoasă* (неозначений артикль).

2. Тип словосполучення за морфологічним вираженням головного слова.

При перекладі з української на румунську мову та навпаки, синтаксично адекватними виступають словосполучення, утворенні за наступними моделями:

А. Словосполучення, поєднані зв'язком узгодження.

Іменник (substantiv):

- прикметник (adjectiv): ніжні конвалії – *lăcrimioare fragede*;
- вказівний або присвійний займенник (pronume demonstrativ sau posesiv): цей зошит – *caietul acesta*, твій зошит – *caietul tău*;

- числівник (numeral): перша ластівка – *prima rândunică*;
- дієприкметники (participiu): прочитаний вірш – *poezie recitată*.

Слід зауважити, що в румунській мові між двома іменниками, двома дієсловами або двома прикметниками ніколи не може бути синтаксичного зв'язку узгодження. В українському мовознавстві вчені по-різному трактують зв'язок між двома іменниками. Частина мовознавців розглядають цей зв'язок як узгодження, мотивуючи тим, що в таких конструкціях залежний компонент узгоджується з опорним переважно лише у відмінку, тобто у словосполученнях *місто Чернівці* та *місто Суми* наявне узгодження тільки у відмінку. Збіг форм числа і роду не зумовлюється опорним словом (*місто Рівне*), тобто в цих формах узгодження відсутнє. Проте деякі мовознавці (І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітко) зауважують, що зв'язок в іменниково-іменникових словосполученнях типу *місто Чернівці*, *гори Карпати* є особливим. Вчені тлумачать цей зв'язок як окрему форму підрядного зв'язку – кореляцію, що виявляється в дублюванні одним іменником флексії іншого для реалізації апозитивних відношень – відношень між прикладкою і означуваним словом, що виражаються узгодженням у відмінку [Слинко 1994, 19–55].

Б. Словосполучення, поєднані зв'язком керування.

У румунській мові, як і в українській, залежно від морфологічного класу опорного слова виокремлюють керування дієслівне, іменникове, прикметникове, прислівникове, числівникове. Проте в обох мовах найбільшу групу становлять словосполучення, в яких стрижневим компонентом виступає дієслово. Відмінкові та прийменниково-відмінкові форми непрямих відмінків виступають залежними.

Оскільки однією з характерних рис української мови є творення віддієслівних іменників (*одружуватися* → *одруження*, *відмовити* → *відмова*), то поширеним в українських словосполученнях є зв'язок керування з головним компонентом-іменником віддіє-

слівного походження: *читання книги, спів пташок*. Румунська мова також порівняно легко утворює віддієслівні іменники зі значенням назви дії або її наслідку чи з пов'язаним з цією дією поняттям: *a citi* "читати" → *citire* "читання", *a trece* "проходити" → *trecere* "прохід", *a putea* "могти" → *putere* "сила, могутність" тощо. У словосполученнях із зв'язком керування новоутворені слова поєднуються за допомогою означених артиклів *-a* (жін.р.), *-ul* (чол.р.) чи *-le* (мн.), які знаходяться у постпозиції щодо цих іменників: *citirea cărtilor* "читання книг", *puterea biruinței* "сила перемоги". За допомогою неозначених артиклів *un* (чол.р.), *o* (жін.р.), *niște* (мн.), які знаходяться у препозиції щодо віддієслівних іменників, ці іменники поєднуються з прикметниками у словосполучення зі зв'язком узгодження: *o putere mare* "велика сила".

Дієслово (verb):

1) іменник у Зн. в. (substantiv, caz. A.):

- з прийменником (cu prepoziție): вірити в перемогу – *a crede în biruință*;
- без прийменника (fără prepoziție): вивчити правило – *a însuși definiția*;

2) іменник у Д. в. (substantiv, caz. D.): *сказати diduceși* – *a zice bunelului*;

3) займенник у Зн. в. (pronume, caz. A.):

- з прийменником (cu prepoziție): *доїхати до вас* – *a ajunge la voi*;
- без прийменника (fără prepoziție): *заспівати щось* – *a cânta ceva*;

4) займенник у Д. в. (pronume, caz. D.): *сказати будь-кому* – *a zice oricui*;

- числівник (numeral): говорити з обома – *a vorbi cu amândoi*.

В. Словосполучення, поєднані зв'язком прилягання.

Словами, які прилягають до опорних слів, в українській і румунській мовах можуть бути інфінітив, прислівник, дієприслівник, у румунській мові ще й супін. Супін – це неособова форма румунського дієслова, яка формально збігається з дієприкметником, проте не змінюється за родами і числами, а також не використовується для утворення складних часів. Супін уживається з прийменниками. Найчастіше трапляється прийменник *de* у поєднанні з супіном. Супін використовують як означення до іменників: *mașină de cusut* "швейна машина", *mașină de spălat* "пральна машина" [Семчинський 2007, 182]. Якщо в румунській мові словосполучення типу "іменник + супін" за способом вираження синтаксичних відношень трактують як прилягання, то при перекладі на українську мову таке словосполучення – поєднане зв'язком узгодження, набуває форми "дієприкметник + іменник". Проте, слід зазначити, що деякі словосполучення типу *fier de călcat*, *mașină de barbierit* перекладаються українською мовою як "праска" (буквально *залізо для прасування*), "електробритва" (буквально *машина для бриття*).

Дієслово (verb):

- прислівник (adverb): косити вранці – *a cosi dis-de-dimineată*;
- дієприслівник (gerunziu): йти співаючи – *a merge cântând*;
- іменник (substantiv) + інфінітив (infinitiv): бажання вчитися – *dorința de a învăța*.

3. Характер синтаксичних відношень. За характером синтаксичних відношень словосполучення бувають атрибутивні, об'єктні та обставинні. Зіставний аналіз українських та румунських атрибутивних словосполучень показує, що для української мови характерний атрибутивно-препозитивний тип з узгодженням (*гарна дівчина*), а для румунської мови – атрибутивно-постпозитивний тип з узгодженням (*o fată frumoasă*).

Специфічними для румунської мови є обставинні словосполучення, в яких після дієслів із значенням початку і кінця дії, бажання тощо йде залежне слово, виражене супіном: *a ieși la arat* "почати орати", буквально *вийти орати*.

Ще однією особливістю румунських словосполучень є атрибутивно-постпози- тивний тип із приляганням, побудований за моделлю "іменник + прислівник". При перекладі українською мовою йому відповідає атрибутивно-препозитивний тип із узгодженням, відповідно отримуємо модель "дієприкметник + іменник". Пор.: рум. *ziua de mâine* – укр. *завтрашній день*, рум. *visul de ieri* – укр. *вчорашній сон*.

4. Місце залежного слова щодо стрижневого. Стосовно означувального та означуваного в мовах можливі різні комбінації. Так, в українській мові означуваль- не слово (прикметник, займенник (присвійний, означальний, неозначений), поряд- ковий числівник, дієприкметник) стоять перед означуваним словом (*чистий, мій, котрийсь, п'ятий – зошит*), а іменник – після означувального слова (*зошит учня*). У румунській мові, як і в інших романських мовах, прикметники зазвичай стоять у постпозиції щодо іменників та узгоджуються з ними в роді і числі. Пор.: рум. *o frunză verde* "зелений лист", *luna argintie* "срібний місяць"; франц. *l'oiseau blanc* "білий птах", *une table rond* "круглий стіл"; італ. *una città grande* "велике місто"; ісп. *la flor roja* "червона квітка", *el muchacho hermoso* "гарний хлопець". Однак випадки інверсії звичайного порядку слів також трапляються.

У румунській мові прикметник *asemenea* вживається тільки перед іменником у множині без артикля і перед іменником в однині з неозначеним артиклем або без артикля: *o asemenea întâmplare*. Препозиція прикметника щодо іменника, яка зрідка трапляється у романських мовах, впливає на значення прикметника. Пор.: рум. *o singură femeie* "лише одна жінка" – *o femeie singură* "самітня жінка"; франц. *un homme grand* "людина високого зросту" – *un grand homme* "велика людина", *les mains propres* "чисті руки" – *les propres mains* "власні руки"; ісп. *una mujer pobre* "бідна жінка" – *una pobre mujer* "нещасна жінка".

Речення складається із слів і словосполучень, які, з одного боку, є лексичними одиницями, а з іншого – синтаксичними. Словосполучення формується в реченні як його складник. Будучи, як і речення, синтаксичною одиницею-конструкцією, воно є номінативною синтаксичною одиницею, яка входить у комунікативну систему ли- ше через речення.

Переклад багатокomпонентних словосполучень може завдавати певних трудно- щів через різноманітність семантичних зв'язків між членами словосполучення, ба- гатозначність окремих членів словосполучення, а також відмінність структур укра- їнської та румунської мов. Потрібно дотримуватися таких правил: а) спочатку знай- ти у словосполученні та перекласти означуване слово; б) проаналізувати смислові зв'язки між членами словосполучення і виділити смислові групи; в) перекласти словосполучення, починаючи з означуваного слова, а потім кожен окремо смисло- ву групу; г) смислові групи об'єднати в одну цілу конструкцію. Залежно від смис- лових зв'язків багаточленні словосполучення можуть перекладатися за принципом перекладу двохчленних. Напр.: *malul înalt a râului de munte*. Знаходимо та перекладає- мо із багаточленного словосполучення стрижневе слово: *malul* → *берег*. Далі виділяємо

сміслові групи: 1) *malul înalt*; 2) *malul râului*; 3) *râului de munte*. Перекладаємо кожну смислову групу: 1) *високий берег*; 2) *берег річки*; 3) *гірської річки*. Перекладаємо ціле словосполучення: *високий берег гірської річки*.

Отже, синтаксис словосполучення української та румунської мов характеризується великою подібністю, проте існує чимало відмінностей. Зіставляючи за різними параметрами словосполучення двох мов (української та румунської), ми дійшли висновку, що, незважаючи на поверхневі відмінності, їх структури можуть бути зведені до однієї конфігурації. І це виправдовує здійснений аналіз. Синтаксис двох неспоріднених мов, порівняно з іншими рівнями мови, наділений найменшою кількістю розбіжностей. Цей факт зумовлено тим, що синтаксис безпосередньо пов'язаний зі структурою мислення, нормами комунікації та позначуваною дійсністю.

В статті пропонується сопоставительний аналіз словосполучень українського і румунського мов з метою адекватної їх передачі при перекладі. Виділені основні типи словосполучень за морфологічним принципом, а також за типами семантико-синтаксических відношень. Затронута проблема еквівалентності і варіантності синтаксическої структуризації тексту в неродствених мовах.

Ключеві слова: типологія словосполучень, сопоставительний аналіз, еквівалентність, варіантність, семантико-синтаксическі відношення.

In the article the comparable analysis of combinations of words of the Ukrainian and Romanian languages is offered with the purpose of their adequate transmission during translation. The basic types of combinations of words are selected on morphological principle, as well as types of semantic-syntactical relations. The problem of equivalence and variance of syntactic structuring of the text is touched upon in languages belonging to different genetic groups.

Key words: typology of word combinations, comparable analysis, equivalence, variance, semantic-syntactical relations.

Література:

1. *Вихованець І. Р.* Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К.: Наук. думка, 1983. – 219 с.
2. *Грабовський Н.* Теорія перекладу / Н. Грабовський. – М., 2004. – 265 с.
3. *Загнітко А. П.* Теоретична грамати́ка української мови: Синтаксис: [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
4. *Мельничук О. С.* Розвиток структури слов'янського речення / О. С. Мельничук. – К.: Наук. думка, 1966. – 324 с.
5. *Попович А.* Проблеми художественного перекладу / А. Попович. – Благовещенск, 2000.
6. *Семчинський С. В.* Румунська мова: [підручник для студентів вищих навчальних закладів]. – Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2007. – 248 с.
7. *Слинько І. І.* Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: [навч. посібник] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К.: Вища шк., 1994. – 670 с.
8. *Тюленев С.* Теорія перекладу / С. Тюленев. – М., 2004. – 135 с.
9. *Черноватий Л. М.* О. М. Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства: Збірник вибраних праць / Л. М. Черноватий, В. І. Карабан, В. О. Подміногін, О. А. Кальниченко, В. Д. Радчук. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – 438 с.
10. *Швейцер А.* Переклад і лінгвістика / А. Швейцер. – М., 1973. – 270 с.
11. *Швейцер А. Д.* Теорія перекладу. Статус, проблеми, аспекти / Отв. ред. Н. В. Ярцева / А. Швейцер. – Изд. 2-е. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. – 216 с.
12. *Drăganu N.* Elemente de sintaxă a limbii române / N. Drăganu. – ediția a IV-a. – București, 1998. – 760 p.
13. *Tulai I. O.* Elemente de sintaxă / I. O. Tulai. – Târgoviște, 2003. – 290 p.
14. *Vrabie E.* Influența limbii române asupra limbii ucrainene / E. Vrabie. – București, 1967. – 186 p.